

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЄЮ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті розглядається сутність інституціоналізації інноваційних процесів, розкрито наукові підходи до оцінки інституціональної системи та інституціональних змін. Надано пропозиції щодо управління інституціями.

Ключові слова: інституція, інституціоналізація, інновація, управління.

В статье рассматривается сущность институционализации инновационных процессов, раскрыты научные подходы к оценке институциональной системы и институциональных изменений. Даны предложения по управлению институтами.

Ключевые слова: институт, институционализация, инновация, управление.

Постановка проблеми. Інноваційна економіка вносить істотні зміни в інтенсивність економічної конкуренції, вимагає від підприємств постійного інноваційного розвитку та формування такого рівня маркетингового потенціалу, який забезпечить як утримання існуючого ринку, так і створення нових ринків. Процес інституціоналізації інноваційної діяльності дозволяє досягти позитивних якісних змін в розвитку ринкових процесів та одночасно забезпечує спрямованість їх учасників на досягнення стійких відносин в ринковому обміні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна економічна теорія активно збагачує свій потенціал розвитком її інституціональної теорії, як то в класичному напрямку, так і в неоінституціоналізмі. Також активно розвиваються інституціональні прикладні дослідження в сфері інституціонально-інформаційної економіки (такі вчені як А.А. Чухно, П.Н. Леоненко, П.І. Юхименко та ін.), в сфері інноваційної економіки (такі вчені як В.В. Демет'єв, В.П.Савчук, Г.Б. Клейнер, О. В. Катигрובה, Ю.В. Латов, М.С. Гріднев та ін.), еволюційних та соціально-економічних процесів (такі вчені як С.Г. Кардіна, А.А. Гриценко, В.О. Мандибура, А.М. Чаусовський, І.А. Карпухно, І.Г. Філіпова, М.Л. Калужський, К.І. Курпаяніді та ін.).

Невирішена раніше частина загальної проблеми. Сучасна економічна думка забезпечує методологічними знаннями дослідження соціально-економічних матриць різних економічних систем, закономірностей їх трансформації, активно і критично відбувається формування типології самих інституцій, пропонуються різні підходи до визначення функцій інституцій, проте недостатньо приділяється увага управлінню інституціями ринкового обміну на інноваційних ринках.

Мета статті. Метою статті є дослідження особливостей управлінських функцій ринкових інституцій в інноваційному середовищі.

Вклад основного матеріалу. Предмет дослідження інституціональної економіки сьогодні концентрується на режимі створення та функціонування економічних інститутів, що розширює його рамки від класичного аналізу техніко-економічної складової економіки на сучасні суспільно-виробничі відносини, в тому числі інноваційної діяльності, де суттєвими чинниками стають інформація, знання та інновації. Такий комплекс питань неможливо вкласти в прості інституційні форми, що вимагає аналізу кооперації базових інститутів і інститутів ринкового обміну.

Досліджуючи механізми самоорганізації в економіці С.Г. Кірдіна та С.Ю. Малков запропонували теоретичну гіпотезу (теорію) інституційних матриць. У цій теорії соціально-економічна система моделюється як структура двох взаємодіючих інституційних матриць (вони умовно названі Х- і Y-матрицями). Кожна з матриць відображає стійку, історично сформовану систему базових інститутів, що регулюють взаємопов'язане функціонування основних суспільних сфер - економіки, політики та ідеології. Обидві матриці сформовані «симетричними», оскільки інститути виконують аналогічні функції, але способи реалізації подібних функцій різні [1, с.12].

У зазначених моделях також передбачаються:

1. Домінуючі інститути, які задають основні, переважні форми соціальної взаємодії, вони втілені в конкретних інституційних формах).

2. Комплементарні інститути (і відповідні їм інституційні форми), які грають доповнюючу роль і діють в рамках домінуючої матриці інститутів. При цьому створення, відмирання, адаптація запозичених і модернізація історично притаманних інституційних форм характеризують безперервний процес інституційних змін.

Як зазначає І.Г. Філіппова інституціональна матриця дійсно інваріантна, але не по конкретній формі існування визначаючих її інститутів, а по їх суті. Базисні інститути, що формують основу системи - це системоутворюючі інститути власності, влади, управління та праці. У будь-якому своєму конкретному втіленні вони визначають всю сукупність конкретних форм соціальних інститутів.

Для управління життєдіяльністю соціального організму інституційна матриця в рамках відповідного способу мислення (традицій і культури) породжує ієрарховано впорядковану систему інститутів, які забезпечують координацію і узгодження процесів функціонування окремих елементів соціально-економічної системи. Базові типи інститутів Х- і Y- соціально-економічних систем представлені в табл. 1 [2].

Таблиця 1. - Базові типи інституціональних матриць

	Власність	Влада	Управління	Праця
Модель Х	Приватна	Знизу вгору	Ринок	Товар
Модель Y	Громадська	Зверху вниз	Держава	Обов'язок

Економічні взаємовідносини агентів в моделях Х- і Y- економік регулюються інститутами кооперації або конкуренції. Кооперація інституціоналізується природним чином тоді, коли вона є більш ефективною для залучення ресурсів в господарський обіг, ніж використання обмеженого ресурсу окремим виробником.

Відповідно, конкуренція є стимулом за володіння обмеженим ресурсом в тих випадках, коли є ефективна приватна власність, коли виникає вигода в закріпленні за економічними суб'єктами частини ресурсного матеріально-технологічного середовища і інших умов виробництва, коли ситуація в цілому сприяє стійкості конкурентного способу розподілу економічних благ. У моделі ринкової Y- економіки співіснують і взаємодіють різноманітні моделі конкуренції, забезпечують відтворення економік подібного типу. Функції та зміст економічних інститутів в моделях Х- і Y- економік наведено в табл. 2. [1, с. 36-37].

Як загально прийнято за підходом Д. Нортонна, інститути є цілісною конструкцією, яка включає в себе формальні (законодавство, загальне право, інструкції) і неформальні (угоди, норми і кодекси поведінки) обмеження на людські дії, так само як і примус до їх виконання.

При цьому С.Г. Кірдіна вважає, що даний поділ інститутів представляється неточним, оскільки у такий спосіб йдеться лише про правила діяльності в формальній і неформальній сферах. На її думку інститутам належить системоутворююча роль в соціально-економічних відносинах, оскільки вони підтримують їх «каркас», формують комплекс можливої і передбачуваної поведінки, зменшують невизначеність у суспільстві.

Тому поняття «інститут» необхідно застосовувати тоді, коли виникає потреба відобразити появу такої новизни у досліджуваному явищі, коли відбувається такий сплав формальних та неформальних правил, який діє за аналогією «силових ліній» магніту і структурує суспільство (його підсистеми) [3, с. 40-41].

Таблиця 2. - Функції та зміст економічних інститутів в моделях X- і Y-економік

№	Функції економічних інститутів	Базові інститути X-економіки	Базові інститути Y-економіки
1	Рух благ <i>Transfer of goods</i>	Редистрибуція (акумуляція - узгодження-розподіл) <i>Redistribution (accumulation - coordination - distribution)</i>	Обмін (купівля-продаж) <i>Exchange (buying - selling)</i>
2	Закріплення благ <i>Fixing of goods (property rights system)</i>	Верховна умовна власність <i>Supreme conditional ownership</i>	Приватна власність <i>Private ownership</i>
3	Взаємодія економічних агентів <i>Interaction between economic agents</i>	Кооперація <i>Cooperation</i>	Конкуренція <i>Competition</i>
4	Організація праці <i>Labor system</i>	Службова праця <i>Employed (unlimited - term) labor</i>	Наймана праця <i>Contract (short - and medium - term) labor</i>
5	Сигнали зворотного зв'язку (ефективності) <i>Feed - back (effectiveness indexes)</i>	Обмеження витрат (X - ефективність) <i>Cost limitation (X-efficiency)</i>	Зростання прибутку (Y - ефективність) <i>Profit maximization (Y - efficiency)</i>

Досліджуючи інституціоналізацію інноваційних процесів є доцільним, на думку О. Катигрорової, під цим процесом розуміти побудову економічних інститутів, які забезпечують раціональну координацію економічної поведінки агентів інтелектуально-інноваційної діяльності та їх різноманітних структурних утворень. Тому здійснення інноваційних процесів в економіці забезпечують інститути, діяльність яких спрямована на:

- підготовку людського капіталу та сприятливого інформаційного

середовища для ведення інноваційної діяльності;

- безпосередньо беруть участь у процесі створення, комерціалізації та використання нового знання;
- забезпечення інноваційної діяльності матеріальними ресурсами [4, с.35].

Декілька *рівнів економічних інститутів*, які впливають на процес управління інституціоналізації пропонує вбачати К.І. Курпаяніді: 1) інститути, які безпосередньо впливають на пристосування економічних агентів до певних умов суб'єкти господарської діяльності (держава, домогосподарства); 2) інститути, які утворюють самі суб'єкти господарюючої діяльності та домогосподарства, які, в свою чергу, мають складну систему економічних і соціальних цілей (підтримання постійної платоспроможності, підвищення прибутковості капіталу, підвищення конкурентоспроможності свого товару та персоналу тощо); 3) міжнародні інститути, які узгоджують процес взаємодії і обміну діловою інформацією між основними суб'єктами економічної діяльності (суб'єктами господарської діяльності, банківським сектором, державними структурами тощо); 4) олігархічна верхівка, яка лобює у власних інтересах державну економічну політику; 5) інститути, які складають органи державного економічного управління, найбільші транснаціональні корпорації, міжнародні економічні та фінансові організації [5, с. 101-102].

Спіраючись на системний аналіз О. Котигрובה запропонувала виокремити в інституціоналізації такі основні складові *підсистеми*:

1. *Інституційно-економічна підсистема*. Механізми економічного відтворення, що передбачають підтримання історично зумовлених процесів виробництва, розподілу, обміну і споживання вироблених благ за допомогою, як правило, неписаних (неформальних) правил здійснення господарських відносин. Перехід на інноваційний тип розвитку вимагає підвищення оперативності у прийнятті рішень шляхом децентралізації управління в інноваційній сфері)

2. *Організаційно-інституційна підсистема*. Формується із комплексу органів різних рівнів, функціями яких є управління, регулювання, стимулювання інноваційної діяльності та сприяння її розвитку. До складу цієї підсистеми входять також інститути законодавчої, виконавчої та судової влади, об'єднання підприємців, споживачів, неурядові організації, великі корпорації, університети, академії наук, винахідники та інші суб'єкти, зацікавлені в ефективності інноваційної діяльності.

3. *Нормативна (регулятивна) підсистема*. Охоплює нормативно-правове забезпечення та систему управління (менеджменту), що об'єднує державні, галузеві й мережеві механізми інтеграції всіх елементів інноваційної сфери на основі новітніх управлінських та інформаційних

технологій. Їх ефективна взаємодія забезпечує формування і проведення у державі узгодженої науково-технічної політики.

4. *Інституційно-технологічна підсистема.* Охоплює механізми фінансування центрів розробок і аналітичних центрів, науково-дослідних інститутів, територіальні та галузеві органи управління, холдингові фінансово - промислові групи, приватні особи, які беруть участь у відтворювальному процесі та формуванні кінцевого суспільного інноваційного продукту).

5. *Соціокультурна підсистема.* Пов'язана з національними особливостями певної країни, народу, етнічної групи. Результати її впливу значною мірою залежать від того, наскільки її базові цінності відповідають ціннісним уявленням даного етносу та його готовності прийняти визначені "правила гри". Ця підсистема може набути особливо вагомого значення і зумовити зміни та деформації в інших підсистемах [4, с. 35-36].

Досліджуючи ефективність діяльності окремого підприємства О.П. Бодяков визначив *основні інституції, які забезпечують підвищення ефективності підприємств:* ті, що забезпечують адресність інвестування інновацій; спрямованість на ресурсозбереження та зростання обсягів виробництва; організацію захисту прав інвесторів в умовах ризику і невизначеності; забезпечення розширеного відтворення людського капіталу; зниження трансакційних витрат; захист прав власників, у тому числі і на інформацію; організацію боротьби з корупцією [6]. Досліджуючи прояви інноваційності в динаміці інституціоналізації, на нашу думку, також доцільно звернути увагу на позицію Ю.В. Латова, який при дослідженні еволюційної інституціональної теорії Г.Б. Клейнера зазначив, що її головний недолік полягає в визначені розвитку інститутів як послідовності змін в межах однієї якості. Тому Ю.В. Латов вважає, що у розвитку інститутів відбуваються не тільки еволюційні, але й революційні зрушення, які призводять до переходу від однієї інституційної системи до іншої. Для перехідних станів ці «стрибки» не менш важливі, ніж поступові зміни [7, с. 157]. Крім того, С. Ярцева звертає увагу, що розвиток методологічних підстав управління інноваціями призвів до відмінності інновації по тривалості їх інституціоналізації. Самі інновації стали розумітися як складний і багаторівневий процес, всередині якого мають місце різні за своїм змістом етапи (відкриття, винаходи, технічні нововведення, поява нового продукту на ринку, його маркетинг та ін.). Тут формується методологічна концептуальна схема «традиції - інновації – інституції». Такого роду концептуальна схема може дозволити, з одного боку, уникнути протиставлення традицій та інновацій, перетворення інновацій в щось, далеке традиціям, з іншого - зробити можливим осмислення процесів перетворення інновацій в організаційні норми і цінності як інституції, що

формується на виході дій і комунікацій персоналу організації. У процесі розвитку управління персоналом організації ці норми і цінності приймають форму традицій [8]. Більш того, К.І. Курпаяніді вбачає в інституційних змінах першоджерело процесу трансформації економічної системи: інститути, впливаючи на економічну систему, зумовлюють стратегічну орієнтацію її трансформації, задають можливі варіанти реалізації та узгодження економічних інтересів. Суттєвим вкладом його наукової позиції є описання сутності в інституціях функцій управління, що представлено в табл. 3 [5, с. 101-103]. Також в даній таблиці нами запропоновано варіант управлінських функцій економічних інститутів у випадку інноваційного середовища.

Таблиця 3. – Управлінські функції економічних інститутів

№	Назва функції	Сутність функції (за К.І. Курпаяніді)	Сутність функції у випадку інноваційного середовища (авторська розробка)
1	2	3	4
1	Організуюча	Знижує невизначеність у взаємовідносинах, дозволяє досягти єдності і згоди в поглядах, сприяє подоланню конфліктів і опортунізму в поведінці партнерів.	Збільшує співпадіння загальних цілей в створенні нових норм, забезпечує стабілізацію інноваційних аттракторів до інноваційних ідей, сприяє подоланню конфліктів і опортунізму в поведінці партнерів.
2	Обмежувальна	Обмежує діяльність людей, встановлюючи формальні і неформальні межі, за порушення яких передбачається система покарань;	Формує процедуру допустимих дій, встановлюючи формальні і неформальні межі та санкції за порушення інтелектуальних прав власності
3	Координації	Свідчить про те, що якщо інститути у вигляді законодавчо закріплених норм і правил поведінки будуються на основі загальноновизнаних традицій і звичаїв, то в суспільстві формуються умови, які сприяють зниженню трансакційних витрат, пов'язаних з укладенням контрактів.	Забезпечує законодавче закріплення норм і правил поведінки яка призводить до зменшення трансакційних витрат, пов'язаних з укладенням контрактів в інноваційній діяльності, будує інноваційно-інвестиційну спрямованість науково-технічної політики на засадах інтеграції інституційних норм всіх елементів інноваційної сфери.

Продовження табл. 3

1	2	3	4
4	Інформаційна	Ефективні інститути підвищують інформованість учасників угод про стан ринку і економіки в цілому і тим самим знижують витрати на пошуки інформації, раціоналізують діяльність індивідів.	Підвищує системність та змістовність інформаційного середовища для інноваторів та інших учасників, які безпосередньо беруть участь у процесі створення та комерціалізації новацій, тим самим знижують витрати на пошуки інформації та раціоналізують діяльність
5	Регулююча	Інститути регулюють правові стосунки в суспільстві і тим самим створюють атмосферу безпеки і впевненості людини в гарантованості його прав і свобод. В результаті вивільняються матеріальні і інтелектуальні ресурси людей для їх використання з максимальною ефективністю.	Встановлює статусну та правову структуру. Формує впевненості людини в гарантованості його прав і свобод. Забезпечує безперервність інституціоналізації, ефективну кооперацію базових та інших інституцій. Формує систему сигналів зворотного зв'язку.
6	Розподільча	Інститути здійснюють безпосередню дію на розподіл економічних ресурсів. Так, ефективно діючі інститути ринкової інфраструктури (біржі, банки, податкова система) не лише економлять ресурси, але і направляють їх в ті сфери, де вони можуть бути використані з максимальним ефектом.	Забезпечує адресне спрямування ресурсів в ті сфери, де вони можуть бути використані з максимальним ефектом досягнення кращої якості.
7	Стимулююча	Свідчить про те, що дотримання законів, норм і правил у взаємовідносинах людей є гарантією і стимулом підвищення ефективності діяльності, створює придатні передумови для максимізації їх доходів.	Формує систему цінностей які відповідають та забезпечують позитивні судження та ефективні дії учасників інноваційного процесу на нові соціально-економічні позитивні якісні зміни.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що інтенсивний розвиток української економіки в глобальній економічній системі може бути забезпечений проведенням ефективної інституціоналізації інноваційних процесів. Розуміння сутності та реалізації особливостей управлінських функцій інституцій, які забезпечують ринкову взаємодію на інноваційних ринках дозволить підвищити інноваційний розвиток економіки України.

Список використаних джерел:

1. Кирдина С.Г. Два механизма самоорганизации экономики: Модельная эмпирическая верификация (научный доклад) [текст] / С.Г. Кирдина, С.Ю. Малков — М.: Институт экономики РАН, 2010. — 69 с
2. Филиппова И.Г. Институциональная матрица: отказ от экономического детерминизма [текст] / И.Г. Филиппова. — 2011. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mpr.a.uni-muenchen.de/47532/>
3. Кирдина С.Г. К переосмыслению принципа методологического индивидуализма [текст] / С.Г. Кирдина - М.: Институт экономики РАН, 2013. — 54 с.
4. Катигрובה О. Система інституціоналізації інноваційних процесів в умовах ринкової трансформації [текст] / О. Катигрובה // В і с н и к Київського національного університету імені Тараса Шевченка. № 143. — 2012. — С. 34 — 37
5. Курпаяниди К.И. Экономические институты в условиях институциональных преобразований [текст] / К.И. Курпаяниди // Успехи современного естествознания — 2013. — № 7 — С. 99 — 103
6. Бодяков О.П. Обоснование основных институций, направленных на повышение эффективности деятельности промышленных предприятий [текст] / О.П. Бодяков // TERRA ECONOMICUS. — 2011. — Выпуск № 4 — Том 9. — Часть 3. — С. 23 — 25
7. Латов Ю.В. Опыт чистой институциональной теории / Ю.В. Латов // Экономический вестник Ростовского государственного университета. — 2005. — Том 3. — №3 — С. 155 — 157
8. Ярцева С. Методологические основы инновационного процесса в управлении персоналом / С. Ярцева, Т. Лукьянова, М. Салгириев // «Кадровик. Кадровый менеджмент» — 2009. — № 9. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sapanet.ru>

FEATURES INNOVATIVE MANAGEMENT OF INSTITUTIONALIZATION PROCESSES

The article deals with the essence of institutionalizing innovation processes disclosed scientific approaches to the assessment of institutional arrangements and institutional change.

The article aims to study the characteristics of administrative functions of market institutions in the innovation environment.

The process of institutionalizing innovation allows to achieve positive qualitative changes in the development of market processes and simultaneously provides orientation of the participants to achieve sustainable market relations in exchange.

Subject institutional economics research today focuses on the establishment and operation mode of economic institutions that extends beyond its classical analysis of technical and economic component of the economy in modern social and industrial relations, including innovation, which are essential factors in information, knowledge and innovation. Such complex issues can not be put in a simple institutional forms that require analysis cooperation basic institutions and institutions of market behavior.

Today in institutions see the source process quality and successful transformation of the economic system, institutions, affecting the economic system, determine its strategic orientation transformation, set the options for the implementation and coordination of economic interests.

A significant contribution to science today is a description of the essence in institutional management functions that is presented in the paper.

Also in this paper, we proposed version management functions of economic institutions in the case of innovative environment: organization, constraints, coordination, information, control, distribution, stimulating.

In summary, we note that the intensive development of the Ukrainian economy into the global economic system can be achieved conduct effective institutionalization of innovation processes.

Understanding the nature and characteristics of implementations administrative functions of institutions that provide a market for innovative interaction markets will increase the innovation development of economy of Ukraine.

Keywords: institution, institutionalization, innovation, management.